

Willem Wagenaar
Anne Frank Stichting
December 2021

**Online
manifes
taties**

**Extr
eem
rech
ts**

1

INLEIDING

Extreemrechtse activiteit op het internet bestaat al zolang als het internet zelf. De afgelopen jaren is een verschuiving zichtbaar van extreemrechtse activiteit van de ‘echte wereld’ naar het internet. Er bestaan inmiddels extreemrechtse netwerken die zo goed als geheel online zijn, maar ook bestaande organisaties verplaatsen steeds vaker een deel van hun activiteiten naar de online wereld. Ook is zichtbaar dat het internet steeds vaker een plek is waar niet alleen informatie wordt gedeeld, maar waar ook actie wordt gevoerd en aanhang wordt geworven. Met voorliggend overzicht wordt geprobeerd de verschillende extreemrechtse activiteiten op het internet in kaart te brengen en op een overzichtelijke manier te presenteren.

Inmiddels is er ook een generatie jongeren die is opgegroeid met de alomtegenwoordigheid van internet en sociale media. De NCTV constateert dat deze jongeren niet snel lid worden van gekende bewegingen, maar dat zij juist via online groepen en versleutelde chats in aanraking met extreemrechts gedachtegoed komen.¹ In een brief van oktober 2021 beschrijft de minister van Justitie en Veiligheid de dreiging en problematiek die uitgaat van modern online rechtsextremisme: ‘Het kabinet is van mening dat de dreiging die uitgaat van het rechts-extremisme op het internet zorgwekkend is en de verder aandacht verdient van alle veiligheidspartners. (...) Het blijkt) dat het (online) rechts-extremistische gedachtegoed met een eventueel terroristische geweldsdreiging en daarmee samenhangende gedragingen een reële bedreiging vormen voor de nationale veiligheid en de democratische rechtsorde in Nederland. (...) De rechts-extremistische dreiging komt primair vanuit een nieuwe Nederlandse groep van ten minste een paar honderd jonge tieners, adolescenten en jongvolwassenen, die veel tijd online doorbrengen op internationale accelerationistische netwerken (zie pagina 8 voor uitleg, WW). Behalve de jonge leeftijd valt op dat relatief veel van deze jongeren lijken te kampen met psychische problematiek en een gebrekkig sociaal vangnet hebben. (...) Deze dreiging vereist dan ook structurele alertheid van de overheid. (...) Het raakt namelijk

1 — NCTV (2021) *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 54. April 2021*. Den Haag : NCTV. Zie: <https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2021/04/14/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-54>

aan de kern van het functioneren van onze democratische rechtsorde en ondermijnt sociale stabiliteit. In het voorkómen en tegengaan van rechts-extremistische radicalisering wordt dan ook uitdrukkelijk de aansluiting gezocht met partners in het sociale- en zorgdomein.²

In februari 2021 publiceerde de Expertise-unit Sociale Stabiliteit (ESS) de ‘Factsheet Online radicaal en extremistisch gedrag’³. Deze publicatie is geschreven door een andere auteur. De voorliggende publicatie bouwt verder op deze vorige rapportage, maar niet op alle onderwerpen. Online activiteiten van georganiseerde extreemrechtse groepen zijn bijvoorbeeld opgenomen in het ‘Overzicht van Extreem-rechtse Organisaties in Nederland’. Bij het kennen en herkennen van extreemrechtse online activiteiten is het ook goed om kennis te hebben van gebruikte symboliek, kenmerken en andere uitingen. Door de journalisten van Zembla is daar een goed en volledig overzicht van gemaakt. Dat is te vinden op <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/het-extreemrechts-woordenboek>.

Er is voor gekozen om in deze tekst geen actueel beeld te schetsen van groepen, pagina’s of andere internetlocaties met een extreemrechts karakter, omdat deze gemeenschappen te beweeglijk, fluïde en vergankelijk zijn. Daardoor zou een geschetst beeld tussen moment van schrijven en moment van publicatie al verouderd zijn. Er is daarom voor gekozen om in deze rapportage vooral in te gaan op verschillende online fenomenen, een iets meer abstracte beschouwing van relevante ontwikkelingen en onderwerpen in het extreemrechtse online landschap. Daarbij wordt naar drie verschillende onderwerpen gekeken: ontwikkelingen in discours (wat wordt er gezegd), ontwikkelingen in activiteiten (wat wordt er gedaan) en weerwerk (hoe wordt daarop gereageerd).

Naast de ‘Factsheet Online radicaal en extremistisch gedrag’ wordt in deze publicatie ook dankbaar gebruik gemaakt van de analyse van moderne zogenaamd ‘accelerationistische’ netwerken in het ‘Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 55’ van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV)⁴.

2 — Zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/10/26/tk-reactie-uitzending-zembla-rechts-extremisme>

3 — Expertise-unit Sociale Stabiliteit (2021) *Factsheet Online radicaal en extremistisch gedrag*. Den Haag: Ministerie van SZW. Zie: <https://www.socialestabiliteit.nl/actueel/nieuws/2021/02/12/factsheet-online-radicaal-en-extremistisch-gedrag>. <https://www.socialestabiliteit.nl/actueel/nieuws/2021/02/12/factsheet-online-radicaal-en-extremistisch-gedrag>.

4 — NCTV (2021) *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 55. Oktober 2021*. Den Haag: NCTV. Zie: <https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2021/10/26/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-55>.

2

ONTWIKKELINGEN IN HET EXTREEMRECHTSE DISCOURS

INHOUD VAN HET DISCOURS

Het discours op Nederlandse extreemrechtse sociale media is op dit moment in te delen in een aantal verschillende thema's:

- a. Verschillende vormen van wij-zij-denken;
- b. Antidemocratisch gedachtegoed;
- c. Eigen strategieën;
- d. Strategieën van de tegenstanders.

Bij behandeling van deze thema's is het van belang om te beseffen dat ze alleenstaand niet als extreemrechts gedachtegoed zijn te betitelen. Alleen wanneer verschillende denkbeelden over etnisch wij-zij-denken en antidemocratische ideeën samenvallen in het centrale ideeënstelsel van een groep of platform kan van extreemrechtse ideeën gesproken worden. Tegelijkertijd kan het natuurlijk zo zijn dat er nu eens meer nadruk op het ene aspect ligt en elders op het andere.

a. Verschillende vormen van wij-zij-denken

Extreemrechtse groepen maken op verschillende manieren onderscheid tussen de wij-groep en de zij-groep. Bij alle extreemrechtse groepen wordt in ieder geval onderscheid gemaakt op basis van etniciteit, waarbij 'volksvreemden' onderscheiden worden van leden van het eigen volk. De manier waarop dit gebeurt kan echter verschillen. Zo kan dit onderscheid gemaakt worden op basis van afkomst (waar komen voorouders vandaan?), herkomst (waar kom je zelf vandaan?), maar ook op basis van etnische kenmerken (huidskleur, uiterlijk), cultuur, religieuze overtuiging of op basis van 'ras'.

Deze ideeën over de zij-groep worden door rechts-extremisten veelvuldig op internet gedeeld. In veel gevallen gebeurt dat door berichten en opinies te delen waarin problematiek rond leden van de zij-groep worden belicht: criminaliteit, geweldpleging en andere misdrijven door migranten of vluchtelingen. Maar er wordt bijvoorbeeld ook gepubliceerd over prominente Joden in de politiek, bedrijfs-

leven of in de maatschappij om daarmee aan te tonen dat zij op die manier pogingen doen om het blanke ras te bestrijden.

Tegenover belangstelling voor de zij-groep propageren rechtsextremisten ook beelden en ideeën over de eigen wij-groep. Dat kan gaan over afbeeldingen van de eigen bevolking, het eigen 'ras', maar ook over berichten over eigen historische helden of hedendaagse voorbeelden. Tenslotte wordt er ook regelmatig bericht over eigen cultuur en tradities waar waarde aan wordt gehecht. Afhankelijk van de precieze oriëntatie kan dat gaan over bijvoorbeeld Nederlandse helden (Michiel de Ruyter, J.P. Coen, Pim Fortuyn) en cultuur (Zwarte Piet), maar ook over nationaal-socialistische helden of cultuur.

Naast het indelen van wij- en zij-groepen op basis van etniciteit, delen rechtsextremisten de bevolking ook op in wij- en zij-groepen op basis van 'vijandschap van het volk'. In het algemeen zullen extreemrechtse groepen hun politieke tegenstander als volksvijandig betitelen, in ieder geval linkspolitieke partijen en organisaties. Maar deze vijand-categorie kan zich verder uitstrekken naar alle politieke partijen en organisaties die de parlementaire democratie en mensenrechten een warm hart toedragen. Daarnaast kunnen ook personen of groepen als vijand worden gezien op basis van hun maatschappelijke activiteiten, zoals voorstanders van een opener vluchtelingenklimaat, tegenstanders van Zwarte Piet of antiracistische organisaties. Tenslotte kan de groep van volksvijanden zich ook uitstrekken naar andere vertegenwoordigers van de democratische staat: lokale politici, burgemeesters, ambtenaren of politie en andere ordehandhavers.

In de laatste jaren zijn er duidelijke verschuivingen zichtbaar in het extreemrechtse discours op internet, hoewel alle bovengeschetste uitingen nog steeds zichtbaar zijn.

Een eerste duidelijke verschuiving is die op de as van volksvreemden naar volksvijanden. Waar de nadruk bij extreemrechtse berichtgeving sinds decennia lag op de etnische zij-groep (migranten, vluchtelingen, Joden) is er sinds enkele jaren toenemende aandacht voor de volksvijandige zij-groep. Steeds vaker richt het discours zich niet

of niet alleen op groepen die hier niet thuis zouden horen, maar meer op diegenen die de aanwezigheid van volksvreemden mogelijk maken of activiteiten van extreemrechts beperken.

Een tweede verschuiving die de afgelopen jaren zichtbaar is binnen het extreemrechtse discours op internet is op de as van zij-groep naar wij-groep. Waar in het verleden vooral bericht werd over problemen die veroorzaakt door migranten en vluchtelingen (zij-groep), is er binnen het extreemrechtse discours steeds meer aandacht voor de eigen groep (Nederlanders, blanken, Westerse cultuur en identiteit).

Tenslotte is er de afgelopen jaren een verschuiving zichtbaar geworden op de as etniciteit-ras. Het was jarenlang gebruikelijk dat er uitsluitend over 'ras' gesproken kon worden binnen eigen kring, en dan met name over Joden. Publieke uitlatingen zouden immers direct een vaak ongewenste associatie met de Tweede Wereldoorlog en Holocaust opleveren. Sinds enkele jaren is er echter een verschuiving zichtbaar, waar er steeds vaker op het publieke gedeelte van internet bericht wordt over de verschillen tussen menselijke 'rassen' en in dat kader ook over Joden.

b. Antidemocratisch gedachtegoed

Een belangrijk kenmerk van extreemrechtse organisaties is dat er sprake is van enige vorm van antidemocratisch gedachtegoed. Dat kan gaan om pleidooien voor een meer autocratische vorm van bestuur, of zelfs een terugkeer naar een dictatoriaal regime op basis van het nationaalsocialisme. Maar het kan ook gaan om het systematisch of fundamenteel afwijzen van voorwaarden voor het goed functioneren van democratie en rechtsstaat, mensenrechten, open debat, onafhankelijke media en onafhankelijke rechtspraak. Bij de groepen of digitale platforms waar de meest extremistische ideeën circuleren, gaat dit om fundamentele afwijzing van het huidige 'systeem' en om het streven naar een geheel andere opzet van staat en samenleving. Daar wordt een streven gepropageerd naar een sterk autocratisch bestuur, vaak in een samenleving waar etniciteit of ras van centraal onderscheidend belang is. Zo wordt er bij

verschillende extreemrechtse groepen openlijk nagedacht over de vorming van een zogenaamde 'ethnostaat', een staat die alleen bevolkt wordt door mensen met dezelfde etnische kenmerken en waar geen ruimte is voor personen met een andere etniciteit.

Vaker gebeurt het dat een discours wordt gedeeld dat niet zozeer een fundamenteel alternatieve of ideale samenleving schetst, zoals hierboven, maar een discours dat vooral systematisch negatief bericht over de huidige samenleving, staatsinrichting of bestuursvorm. In een dergelijk discours gaat het vaak over systematisch bekritisieren van democratische principes en rechtstaat. Voorbeelden hiervan zijn het beschrijven van (alle) rechters of (alle) media als vijanden van het volk, het ontzeggen van rechten aan bepaalde groepen in de samenleving of het presenteren van een bestuurlijke of maatschappelijke elite als vijand van het volk.

c. Eigen Strategieën

Bij het discours over eigen strategieën is er sprake van klein en groot denken. In het klein wordt er nagedacht over verschillende actiemethodes en over het praktisch organiseren daarvan. Is het zinvol om voor een bepaalde actievorm te kiezen en wat zijn de eventuele consequenties? Zo kan er bijvoorbeeld gediscussieerd worden over de zin en onzin van wapenbezit en, daaropvolgend, hoe je aan wapens kan komen. Binnen veel extreemrechtse groepen wordt wapenbezit als iets positiefs gezien, om zich te kunnen verdedigen tegen vijanden of om voorbereid te zijn op de snel nabij komende strijd voor overleving van het eigen volk.

Naast deze kleinschalige beschouwingen is er ook sprake van discours op internet over grotere doelen en strategische overwegingen op de langere termijn. Een belangrijk discours, dat al langer bestaat maar recent sterk aan populariteit heeft gewonnen, is het zogenaamde accelerationisme. 'Accelerationisme' is een extreemrechtse ideologie, die er vanuit gaat dat een oorlog tussen rassen onontkoombaar is en op korte termijn zal ontstaan. Om die onafwendbare oorlog te kunnen winnen is het belangrijk om zelf versneld (vandaar 'acceleratie') het initiatief te nemen, omdat het eigen volk of ras dan nog in het voordeel is. Enerzijds door het verrassingseffect, maar anderzijds omdat de numerieke voordeelpositie van een blanke meerderheid

door immigratie snel afneemt. Om nu tot een snelle ontbranding van deze oorlog te komen is een eerste klap in de vorm van aanslag gewenst.

In recente publicaties van de NCTV wordt dit discours aangemerkt als een grote bron van zorgen en mogelijk risico: ‘De voorstelbaarheid van een terroristische aanslag in Nederland uit rechts-extremistische hoek is vooral gebaseerd op de betrokkenheid van jonge Nederlandse mannen bij internationale, online accelerationistische netwerken. Het accelerationisme is een rechts-extremistische ideologie die via diverse – voornamelijk besloten – sociale mediaplatformen wordt verspreid.’⁵ Dit accelerationistisch discours kent drie onderdelen. Ten eerste het generieke gesprek over deze analyse en de noodzaak om tot geweld over te gaan. Daarbij wordt gebruik gemaakt van vooral Amerikaans propagandamateriaal, vooral geïnspireerd door de teksten van James Mason, gebundeld in zijn boek ‘Siege’. Ten tweede worden voorbeelden aangehaald en geciteerd als de aanslagplegers Anders Breivik en Brenton Tarrant. Ten derde worden er in praktische zin ideeën uitgewisseld over mogelijke doelwitten, maar ook over het maken van bommen of verwerven van (vuur)wapens.

d. Strategieën van de tegenstanders

Wanneer op internet gesproken wordt over eigen strategie, wordt er ook met regelmaat aandacht besteed aan de (vermeende) strategieën van tegenstanders. Dat kan in het klein zijn, waarbij besproken wordt welke repressieve maatregelen er genomen kunnen worden door de overheid. Maar er kan ook sprake zijn van discours rond grotere strategieën. In het klein vinden er bijvoorbeeld discussies plaats over welke maatregelen tegen extreemrechtse organisaties of platforms worden genomen en hoe daarmee moet worden omgegaan. Die discussies betreffen vaak de omgang met de grenzen van het strafrecht: hoe wordt dat ingezet en hoe kunnen eventuele nadelige effecten daarvan (arrestaties, boetes en andere straffen) voorkomen of beperkt worden.

Naast discours over kleine strategische zaken is er ook sprake van discours over een wereldomvattende strategie van tegenstanders: de *omvolkingstheorie*. Dat discours heeft als centraal element de georganiseerde internationale

agenda van 'de elite' om de eigen macht en belangen te versterken. Door het binnenlaten van grote groepen migranten moet de natuurlijke weerbaarheid van een volk verdund en verzwakt worden, ten gunste van een betere positie voor de elite. Tegelijkertijd zet deze internationale elite ook allerlei repressieve methodes in om criticasters van dit beleid de mond te snoeren. Deze omvolkingstheorie is internationaal binnen extreemrechts erg populair geworden en wordt ook binnen Nederlandse extreemrechtse kring breed ondersteund. Afhankelijk van de precieze politieke oriëntatie zijn er verschillende visies wie er tot die kwaadaardige 'elite' behoren. Dat kan gaan om een internationaal samenwerkingsverband van linksliberalen, maar volgens anderen gaat het hier om een Joods complot tegen het blanke westen. Rond coronaprotesten is binnen delen van extreemrechts inmiddels een vergelijkbaar internetdiscours zichtbaar. De politieke en bestuurlijke acties om de coronapandemie te bestrijden, zoals vaccinatie, het hanteren van QR-codes en vrijheidsbeperkingen zouden bedoeld zijn om te komen tot massale controle en overheersing van de eigen bevolking door 'de elite'. In sommige gevallen wordt gesteld dat de coronapandemie opzettelijk is veroorzaakt om de bevolking uit te dunnen, door ziekte of door giftige vaccinaties.

DOEL VAN HET DISCOURS

In bovenstaande paragraaf zijn verschillen in inhoud van het extreemrechtse discours beschreven. Naast deze verschillen in inhoud zijn er ook verschillen in doelen, waarvoor dit discours wordt ingezet. Die verschillende doelen hebben ook gevolg voor vorm of inhoud van de boodschap. Zo is er bijvoorbeeld verschil tussen de vorm van een boodschap als die voor propaganda is bedoeld en als die voor het voeren van een debat is bedoeld. In deze paragraaf beschrijven we enkele veelvoorkomende doelen van extreemrechts discours.

Propaganda - Het doel van uitlatingen kan zijn om de denkbeelden van een groep te delen met de buitenwereld, of anderen buiten de eigen groep te overtuigen van die denkbeelden. In die gevallen wordt geprobeerd een consistent en overtuigend beeld van problemen en oplossingen te schetsen of voorbeelden aan te dragen die in lijn zijn met de eigen ideeën. Voorbeelden daarvan zijn bijvoorbeeld het

delen van ideologische narratieven over een ideale wereld en de weg daar naartoe. Maar ook bijvoorbeeld het (consistent) delen van nieuwsberichten over criminele activiteiten van migranten, om aan te tonen dat de aanwezigheid van migranten een zware belasting voor de samenleving is. Maar er kan ook een overzicht worden gegeven van Joodse politici in de westerse wereld of van Joden die actief zijn in de media of in de farmaceutische industrie. Om door middel van zo'n overzicht de suggestie te onderbouwen dat er sprake zou zijn van een Joodse controle op politiek, media of 'big pharma'.

Debat en discussie – Internet wordt door extreemrechtse groepen en personen ook gebruikt om debatten te voeren. Omdat de ruimte om van mening te verschillen binnen extreemrechtse organisaties doorgaans beperkt is, leiden discussies en debatten met enige regelmaat tot felle discussies en aanvaringen. Dat gebeurt vooral wanneer er gediscussieerd wordt buiten de eigen kring, maar ook onder gelijkgestemden kunnen de emoties hoog oplopen over ogenschijnlijk kleine meningsverschillen.

Door de binnen (rechts)extremistische kringen bestaande wens om vooral politieke discussies te voeren met gelijkgestemden, gecombineerd met het technisch buitensluiten (blokkeren) van andersdenkenden ontstaat een omgeving die voor deelnemers prettig, veilig en vertrouwd voelt, een toevluchtsoord⁶. Versterkt door sociale media gehanteerde algoritmes blijken deze toevluchtsoorden ook te functioneren als 'echokamers' van het eigen gelijk. Deelnemers worden bij voortduring beloond door erkenning van hun eigen overtuiging en complimenten van andere deelnemers. Daarmee wordt het ideologisch isolement van het eigen gelijk steeds verder versterkt.

Identiteitsvorming – Bij veel personen die zich aansluiten bij extreemrechts, vaak jongeren, en nieuw zijn in dit veld, staat deelname aan extreemrechts discours ten dienste van identiteitsvorming en identiteitsbevestiging. Bij het betreden van een extreemrechtse groep of platform zijn veel jongeren niet primair geïnteresseerd in de precieze ideeën, in een ideale wereld of vraagstukken over tactiek en geweldgebruik. In veel gevallen is het eerste belang om geaccepteerd

6 — Deze duiding is ontleend aan W. de Koster & D. Houtman (2006). Toevluchtsoord voor een bedreigde soort. Over virtuele gemeenschapsvorming door rechts-extremisten. In: *Sociologie*, jg. 2-3, pp. 232-248.

te worden in een groep en vervolgens om geaccepteerd te blijven. Dat is bij zeer veel radicaliseringsprocessen het geval, maar krijgt op internet een andere dimensie. Jongeren of nieuwkomers zullen in radicale kringen na een intrede snel proberen om zich aan te passen aan de eisen en het discours dat binnen een groep gangbaar is. Dat is in wezen eenvoudig, je doet na wat je anderen ziet doen en past je gedrag aan als het blijkt dat je iets ongewensts doet. Daar zitten echter wel grenzen aan. Je kan immers geen zaken beweren die zichtbaar onjuist zijn. Het internet biedt die mogelijk echter wel. Daar kunnen nieuwkomers en anderen beweringen doen die geen enkele relatie met de werkelijkheid hebben en op die manier een schijnwereld creëren. Zo zal binnen een extreemrechtse organisatie bijvoorbeeld een bewering over wapenbezit tot de situatie leiden dat er feitelijke controle is of er echt een wapen is. Op internet kan die bewering echter zonder verdere consequenties worden gedaan met als doel om indruk te maken. Deze schijnwereld kan vervolgens weer consequenties hebben voor verdere nieuwkomers. Die komen bijvoorbeeld in een Telegram-groep terecht, waar door verschillende deelnemers wordt gesproken over wapenbezit, waar in het echt geen sprake van is. Deze nieuwkomer zal dat echter zien als ondergrens om deel te kunnen nemen aan de groep en vervolgens ook dergelijke mededelingen doen. Of in werkelijkheid op zoek gaan naar een wapen in de veronderstelling daarmee aan de groepsnorm te voldoen.

Internationalisering – De afgelopen paar jaar heeft er een duidelijke internationalisering plaatsgevonden van ideologische inspiratie en uitwisseling van extreemrechts discours. Vooral de invloed van ideeën van Amerikaanse rechtsextremisten uit kringen van de zogenaamde Alt-Right op Nederlandse rechtsextremisten is zichtbaar geworden. Die invloed vond op veel manieren plaats, maar vooral video's en podcasts waren populaire media die Nederlanders op een toegankelijke manier kennis lieten maken met ideologische overwegingen. Dat gebeurde zowel op basis van kennisneming, eenrichtingsverkeer waar werd geluisterd naar een betoog dat op internet was verschenen, als op basis van digitale contacten.

3

ONTWIKKELINGEN IN EXTREEMRECHTSE ACTIVITEITEN

Naast het internet als medium voor communicatie is het internet ook geschikt om politieke activiteiten en acties te ontwikkelen. Het internet kan als medium of als middel gebruikt worden om activiteiten te organiseren in de echte wereld. Maar het internet kan ook zelf een middel zijn waarmee actie wordt gevoerd.

Internet als medium

Het internet en sociale media bieden legio middelen die het organiseren van politieke activiteiten eenvoudiger maken.

Werving - Een eerste belangrijke functie is om nieuwe aanhang te werven. Voor organisaties die naast het internet ook een formele structuur hebben, kan dat betekenen dat er op die manier nieuwe leden worden geworven. Of dat met enig succes gebeurt is echter maar zeer de vraag. Er blijkt dat bij de meeste extreemrechtse groepen die formele lidmaatschappen kennen, de afgelopen jaren geen sprake is geweest van een groei in het aantal actieve leden⁷. Daarnaast kan er echter gestreefd worden naar digitale betrokkenheid of digitaal 'lidmaatschap', bijvoorbeeld in aantallen volgers van een website, Facebookpagina of andere socialemediakanalen. Daar lijkt wel sprake van een toename van aantallen volgers van extreemrechtse mediakanalen. Tegelijkertijd moet de betekenis daarvan niet overschat worden. Er is weliswaar sprake van een toename in bereik van de boodschap van een organisatie, maar er is verder niet veel te zeggen over de motivatie en werkelijke betrokkenheid van deze volgers. Er kan sprake zijn van oprechte aanhangers, maar ook van bijvoorbeeld media of politieke tegenstanders die op de hoogte willen blijven. Wat in ieder geval wel duidelijk is, is dat de aantallen volgers van socialemediakanalen doorgaans in geen enkele verhouding staan tot het aantal actieve aanhangers. Zo wordt de Facebookpagina van Pegida Nederland door ruim 21.000 mensen gevolgd, maar weet deze organisatie zelden meer dan 15 demonstranten op de been te krijgen.

Bij werving is in veel gevallen ook sprake van *de facto* radicalisering. Werving is namelijk ook gericht op nieuwe,

7 — Uitzondering daarop is de Heel-nederlandse Actiegroep Voorpost, die sinds enige tijd wel een kleine toename in het aantal actieve leden laat zien.

jonge geïnteresseerden. Die zullen bij succesvolle werving een pad van radicalisering op worden getrokken. In een ander stuk ‘Radicaliseringsprocessen’ wordt een schets gegeven van de sociaalpsychologische processen die rond radicalisering plaatsvinden. In zijn algemeenheid zijn radicaliseringsprocessen op internet vergelijkbaar met radicalisering in het echte leven. Maar er vallen bij radicalisering op en via internet een aantal zaken op die het vermelden waard zijn.

Hierboven is onder ‘identiteitsvorming’ al beschreven dat bij intrede in een digitale gemeenschap een schijnwereld kan worden opgebouwd van leugenachtige beweringen over bijvoorbeeld wapenbezit. Die dynamiek bergt het risico in zich dat er erg snelle stappen gezet kunnen worden op een radicaliseringsladder. Waar radicalisering in de echte wereld vaak in een periode van maanden tot weken plaatsvindt, is het bij online radicalisering waarneembaar dat sommige radicaliseringsprocessen een kwestie van dagen zijn en in een enkel geval van uren.

Uit recente ervaringen met gearresteerde rechtsextremisten die actief waren in online gemeenschappen, blijkt bovendien dat de digitale radicalisering samenviel met een isolement. Deze jongeren radicaliseerden in eenzaamheid achter een beeldscherm zonder dat huisgenoten dat waarnamen. Door dit isolement waanden deze radicaliserende jongeren zich onbespied en ongecontroleerd. Waardoor er geen terughoudendheid was in het plaatsen van berichten, maar ook geen besef van de risico’s die het plaatsen van dergelijke berichten over geweldpleging, wapenbezit en mogelijke aanslagen met zich meebrengt.

Deze situatie, waarbij gecommuniceerd wordt door het bouwen van schijnwerelden, gecombineerd met het reële isolement⁸ (alleen op een kamer) en een verondersteld isolement (niemand ziet mijn aanwezigheid op dit platform), kan zorgen voor zeer snelle radicalisering. ‘Flitsradicalisering’ zou hiervoor in een aantal gevallen niet misstaan als typering.⁹

Aankondigen – Internet en sociale media kunnen ook ingezet worden om activiteiten aan te kondigen. Dat kan op verschillende manieren ingezet worden.

De meest heldere vorm van aankondigen is wanneer een georganiseerde actie wordt aangekondigd, bijvoorbeeld

8 — Het is overigens de vraag of dit isolement zich niet nog verder uitstrekt. De NCTV constateert in verschillende publicaties dat het bij veel van deze op internet radicaliserende jongeren gaat om ‘getroefde’ jongeren, die moeizaam functioneren in hun leefomgeving en vaak te kampen hebben met een moeilijke thuis- of schoolsituatie. Datzelfde beeld komt ook naar voren uit strafzaken tegen jongeren die vervolgd worden vanwege extreemrechtse uitingen op internet, zie bijvoorbeeld: <https://nos.nl/artikel/2405332-om-eist-celstraffen-tegen-rechts-extremisten-ook-voor-aanslagplan-op-rutte> en <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2382848-van-memes-op-instagram-naar-extreemrechts-overtuigd-dat-er-een-rassenoorlog-zou-komen>

9 — Zie voor een uitgebreide beschrijving van radicaliseringsprocessen op het extreemrechtse Stormfront-forum: A. Eaton et al. (2021) 25 jaar Stormfront. De online echoput van extreem-rechts. In: *De Groene* 26 mei 2021. Zie <https://www.groene.nl/artikel/de-online-echoput-van-extreem-rechts>

een demonstratie waarvoor toestemming is verkregen. Zo'n aankondiging richt zich primair op de eigen achterban en andere mogelijk geïnteresseerden om aan de actie deel te nemen.

Er zijn echter ook extreemrechtse organisatie, vooral Pegida Nederland, die het aankondigen zelf als actiemethode gebruiken. Door het aankondigen van acties en demonstraties met een zeer omstreden karakter (het verscheuren van een Koran) of door een groot aantal acties aan te kondigen wordt gepoogd om onrust te creëren onder lokale bestuurders of tegenstanders.

Mobiliseren – De eenvoudige aankondiging van een activiteit heeft ook als doel om mensen te mobiliseren om deel te nemen aan een actie. In het geval van aankondigingen door extreemrechtse organisatie blijft effectieve mobilisatie in de meeste gevallen beperkt tot een kleine eigen achterban. Enigszins anders ligt dat voor digitale netwerkorganisaties die oproepen tot acties. Het gaat hier om 'organisaties' die qua structuur niet meer zijn dan een locatie op internet, een Facebookpagina of een Telegramkanaal bijvoorbeeld. Deze 'organisaties' kennen verder geen formele structuur of een overzichtelijk ledenbestand of duidelijke achterban. Wanneer dergelijke organisaties, in publicaties van AIVD en NCTV vaak aangeduid als 'fluïde netwerken', mobiliseren voor een actie gaat het meestal om een tegenprotest tegen een linkse of antiracistische actie. Er wordt opgeroepen om naar een bepaalde demonstratie toe te gaan, zonder dat er verder duidelijk wordt gemaakt wat er gaat gebeuren of wie er verantwoordelijk is. Dat levert regelmatig een situatie op waar enkele tot enkele tientallen rechtsextremisten opduiken bij bijvoorbeeld een linkse actie, om daar de confrontatie aan te gaan. In de meeste gevallen is de overheid op de hoogte van deze acties en voorkomt politieoptreden dergelijke confrontaties.

Internet als Middel

Naast het internet dat als medium gebruikt wordt om met de achterban, geïnteresseerden en anderen te communiceren, wordt het internet door extreemrechts ook gebruikt als middel om acties uit te voeren.

Zo valt bijvoorbeeld te denken aan het organiseren en ondertekenen van online petitie's of het oproepen om

berichten te sturen aan politici om aandacht te vragen voor hun politieke ideeën of eisen. Maar veel extreemrechtse politieke activiteiten op internet gaan ook een stapje verder.

Nepnieuws – Extreemrechts is bepaald geen uitzondering als het gaat om het produceren van nepnieuws. Door het creëren en verspreiden van nepberichten, vervalste foto's of screenshots en andere nepuitingen proberen ook rechtsextremisten het eigen gelijk te onderbouwen, onrust te creëren of tegenstanders in een kwaad daglicht te stellen.

Trollen – Het digitaal lastig vallen of stalken van anderen wordt doorgaans betiteld als 'trollen'. Dit overkomt veel publieke personen. Soms behoeft dat geen organisatie. Zo zijn bekende linkse politici vaak slachtoffer van individuele extreemrechtse trollen. In andere gevallen is zichtbaar dat er op extreemrechtse platforms opgeroepen of gemobiliseerd wordt om specifieke personen digitaal lastig te vallen. Meestal gaat het dan om het versturen van berichten gericht aan die persoon. Er is ook een variant hierop bekend. Dan wordt een specifiek persoon ongevraagd toegevoegd aan een bepaalde Telegramgroep, krijgt daar een grote hoeveelheid beledigingen over zich heen en wordt vervolgens weer uit de groep gegooid.

Bedreigen – Een stap verder gaat het bedreigen van mensen. Ook dat kent twee vormen. In de eerste vorm wordt een dreigement, concreet of suggestief, direct aan de bedreigde gestuurd. Dergelijke bedreigingen leiden met regelmaat tot arrestaties en veroordelingen.

In een ander geval wordt op internet een dreigement geuit, waar de bedreigde niet direct mee geconfronteerd wordt. Een voorbeeld hiervan betreft een besloten extreemrechtse Telegramgroep, waar een deelnemer aankondigde een politicus te zullen vermoorden op een specifieke datum. Ook hij werd hiervoor vervolgd en veroordeeld.

Doxing – Doxing is het op internet openbaar maken van privégegevens als een woonadres, telefoonnummer, werkgever of gegevens over familieleden, met als doel om een persoon te intimideren. Dit is een methode die op internet veel wordt toegepast. In een extremistische context is het

intimiderend effect echter groter, door de dreiging die daarvan uitgaat.

Een bekend voorbeeld van doxing was de groep 'Vizier op Links' die in 2020 en 2021 een zeer actieve Twitteraccount, Telegramkanaal en website onderhield. Aan de ene kant functioneerde Vizier op Links als activistisch-journalistieke organisatie die berichten publiceerde over activisten, linkse politici en anderen en in een aantal gevallen onthullingen publiceerde die ook werden overgenomen door de reguliere media. Aan de andere kant publiceerde Vizier op Links ook veelvuldig privé-informatie over diezelfde personen, zoals adresgegevens, foto's en informatie van gezinsleden. Toen de organisatie stickers ging produceren met het eigen logo en de tekst 'geobserveerde locatie', die op voordeuren van woonhuizen van politici, wetenschappers en activisten werden geplakt, werd echter een grens overschreden. Dat leidde tot veel negatieve aandacht voor de organisatie, diverse aangiftes bij de politie, Kamervragen en een politiek initiatief om tot wetgeving te komen die doxing strafbaar moet maken.

Digitale aanvallen – Tenslotte kan er ook gebruik gemaakt van technisch activisme.

Zo worden er vanuit extreemrechts bijvoorbeeld af en toe hackpogingen gedaan, vooral van sociale media-accounts.

Een andere vorm van technisch activisme is het overnemen van een identiteit. Daarbij wordt een valse internet-identiteit gecreëerd van een bestaand persoon of een bestaande groep, om namens deze persoon of groep uitspraken te doen en zo iemand in diskrediet te brengen.

Tenslotte wordt een enkele keer overgegaan tot georganiseerde actie, zoals het uitvoeren van een DDOS-aanval, waarbij een website ontoegankelijk wordt gemaakt door de site te bestoken met een grote hoeveelheid digitale informatieverzoeken.

4

WEERWERK

Extreemrechts discours en extreemrechts activisme op internet krijgt op verschillende formele manieren weerwerk.

Overheid

Veel weerwerk tegen extremistische activiteiten op internet vindt plaats op basis van de juridische mogelijkheden die daarvoor bestaan. De meest voor de hand liggende en meest voorkomende is de strafrechtelijke aanpak van rechtsextremisten die de wettelijke grenzen van de vrijheid van meningsuiting te buiten gaan. Er zijn de afgelopen jaren voorbeelden geweest van vervolging voor online groepsbelediging, bedreiging, aanzetten tot haat, opruiing en deelname aan een terroristische vereniging.

Sinds enige tijd maakt het Openbaar Ministerie ook gebruik van de mogelijkheid om locaties van het internet te verwijderen. Voor zover bekend is dat nog niet gebeurd bij extreemrechtse platforms, maar recent werden wel Telegramkanalen weggehaald van enkele complotdenkers. De mogelijkheden om terroristische online-berichten te verwijderen zullen op korte termijn verruimd worden met de implementatie van de Europese terroristische-online-inhoud-richtlijn (TOI-richtlijn). Die gaat het mogelijk maken dat Europese staten internetproviders kunnen dwingen om snel terroristische content van hun servers te verwijderen.

Private Sector

Naast weerwerk door de overheid is er in toenemende mate sprake van ingrijpen door private partijen. Dat gebeurt in de meeste gevallen door grote socialemediabedrijven als Facebook en Twitter. Wanneer rechtsextremisten de plaatsingsrichtlijnen van die bedrijven ten aanzien van extremistische, haatzaaiende, racistische of antisemitische inhoud schenden kan er worden ingegrepen. Berichten kunnen verwijderd worden, maar ook accounts kunnen geblokkeerd of verwijderd worden. In de afgelopen twee jaar zijn extreemrechtse organisaties als Voorpost, Identitair Verzet en Pegida Nederland op die manier één of meerdere socialemediaplatforms kwijt geraakt. Veel van deze organisaties stapten daarna over naar platforms waar meer is toegestaan, zoals Telegram, Gab, Bitchute of VKontakte. Maar

omdat die apps veel minder bekend of populair zijn dan Facebook en Twitter is het aantal personen dat de organisaties bij die overstap volgt maar een fractie van het oorspronkelijke aantal belangstellenden.

Ook faciliterende online bedrijven kunnen extreemrechtse klanten weigeren of verwijderen. Zo zijn verschillende financiële bedrijven, banken en bedrijven als PayPal overgegaan tot het weren van extremistische organisaties en personen.

Er kan ook door particulier initiatief opgetreden worden tegen uitlatingen op internet. In december 2021 wisten enkele Joodse organisaties via een civiele procedure te bewerkstelligen dat vergelijkingen tussen de behandeling van ongevaccineerden door de Nederlandse overheid met Joden door de nazi's door de auteur verwijderd moesten worden van Twitter.

CONCLUSIE

Extreemrechts op internet is de laatste jaren onderwerp van snelle veranderingen.

Ten eerste is er een verschuiving te zien van extreemrechtse activiteit op straat (afnemend) naar online activiteit (toenemend).

Ten tweede is er sprake van een veranderende ideologie van extreemrechts. Door middel van internet is het veel eenvoudiger kennis te nemen van ideeën van andere rechtsextremisten, waar ook ter wereld.

Ten derde is een toenemend extreemrechts activisme zichtbaar waarbij het internet zelf het terrein is van acties: trollen, verspreiden van nepnieuws, bedreigingen, doxing.

Ten vierde is de technische en sociale dynamiek op sociale media dusdanig dat ze op verschillende manieren polarisatie en radicalisering kan bevorderen.

Tegen deze ontwikkelingen is ook het nodige weerwerk ontstaan. Zowel de Nederlandse overheid als private partijen nemen maatregelen die de negatieve en risicodragende aspecten van internet in relatie tot extremisme en polarisering trachten te beperken.

De ontwikkeling van extreemrechts op het internet zal dynamisch blijven en voortdurende aandacht verdienen.

